

ALİ b. MEDİNİ

(علي بن المديني)

Ebû'l-Hasen Ali b. Abdillâh
b. Ca'fer b. Necîh es-Sa'dî
(ö. 234/848-49)**İlelül'l-hadis alanında
meşhur olan muhaddis.**

İbnü'l-Medîni diye de meşhurdur. 161'-de (777-78) Basra'da doğdu. İslâmî ilimleri Süfyan b. Uyeyne, Yahya b. Saîd, Hammâd b. Zeyd ve Abdürrezzâk gibi zamanın ünlü âlimlerinden tahsil etti. Başta ilelül'l-hadis olmak üzere hadis ilimlerinin tamamında ihtisas kazarak muhaddislerin içinde seçkin bir yer aldı. Hatta aralarında Süfyan b. Uyeyne'nin de bulunduğu bazı hocaları kendisinden hadis rivayet etmişlerdir. Bağdat'a gittiğinde Yahya b. Maîn, Ahmed b. Hanbel ve Muayti gibi âlimlerin ihtilâf ettiği meselelerde son sözü hep o söylemiştir. İmam Buhârî *Şahîh*'ini önce onun tedkik ve tenkidine sunmuş, tasvibini aldıktan sonra okutmaya başlamıştır. *Emîrül'l-mü'minin fi'l-hadis** unvanına sahip olmuş, Buhârî, Ebû Hâtim, Ebû Dâvûd, Ebû Müslim el-Keccî, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Ebû'l-Kâsım el-Begavî gibi birçok meşhur muhaddise hocalık etmiştir.

İbnü'l-Medîni *mihne** olayında sekiz ay süreyle ayaklarından zincire vurulmuş olarak hapiste kalmıştır. Önceleri ısrarla aksini savunmasına rağmen daha sonra canını kurtarmak için Kur'an'ın mahlûk olduğu görüşünü kabul etmek zorunda kalmış ve bu husus onun ilim muhitlerinde itibar kaybetmesine sebep olmuştur. Nitekim başta Ahmed b. Hanbel olmak üzere bazı muhaddisler bu olaydan sonra kendisinden hadis rivayet etmemişlerdir. Zehebî her ne kadar *el-Müsned*'de onun hadislerinin yer aldığına dikkat çekerek Ahmed b. Hanbel'in kendisinden hadis rivayet etmediğine ihtimal vermek istemiyorsa da (bk. *A'lamü'n-nübelâ**, XI, 59), *el-Müsned*'deki hadislerin mihne olayından önceye ait olduğu, Ahmed b. Hanbel'in bu olaydan sonra rivayet zincirinde bir süre kendisine "bir adam" (recülün) diye adını zikretmeden yer verdiği, daha sonra da ondan hadis rivayet etmediği anlaşılmaktadır (bk. Ukaylî, III, 239). Mihne olayında çile ve zulmün en ağırına mâruz kalan Ahmed b. Hanbel'in, hangi sebeple olursa olsun bu konuda verilen taviz karşısında sert tepki göstermesini

tabii karşılamak gerekir. Ancak bu olayda İbnü'l-Medîni'yi mâzur görenler ve güvenilirliği konusunda en ufak bir tereddüt göstermeyenler çoğunluktadır. Nesâî, "O âdeta muhaddis olmak için yaratılmıştır" derken Buhârî *Şahîh*'ine 303 hadisini almak suretiyle ona olan güvenini göstermiştir. Mihne olayından sonra kendisinden hadis rivayet etmeyenler arasında yer aldığı anlaşılan (bk. Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 138) Müslim *Şahîh*'inde, Ebû Dâvûd ve Nesâî ise sünenlerinde rivayetlerine yer vermiştir. Zehebî, İbnü'l-Medîni'yi "zayıf" kabul eden Ukaylî'yi çok ağır bir dille tenkit etmiştir. Lehide ve aleyhinde söylenenleri sıralayan Hatîb el-Bağdâdî ise, "Hiç kimsenin şahitliğine lüzum kalmadan güvenilirliği sabit olan büyüklerdendir" diyerek sözü edilen olayda ruhsat*ı tercih etmesinin ilmî şahsiyetine gölge düşüremeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca, ölümüne yakın tarihlere kadar onun Kur'an'ın mahlûk olmadığı şeklindeki görüşünü çeşitli vesilelerle tekrarladığı da kaynaklarda zikredilmektedir (bk. *A'lamü'n-nübelâ**, XI, 58-59).

Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine ait tabakat müellifleri Ali b. Medîni'yi kendi mezheplerine mensup göstermeye çalışırlarsa da, diğer büyük muhaddisler gibi onu da herhangi bir mezhebe nisbet etmek mümkün görünmemektedir. Sâmerâ'da vefat etmiştir.

Eserleri. Kaynaklarda, birçoğunun sahasında ilk eser olduğu ifade edilerek 200 civarında kitabının bulunduğu kaydedilmekte ise de bunlardan günümüze kadar gelebilenleri şunlardır. 1. *İlelül'l-hadis ve ma'rifetü'r-ricâl*. M. Mustafa el-Azamî tarafından *el-İlel* adıyla Beyrut'ta (1972), Abdülmu'tî Emîn Kal'acı tarafından *İlelül'l-hadis ve ma'rifetü'r-ricâl* adıyla Halep'te (1400/1980) yayımlanan bu eserin tek yazma nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (III. Ahmed, nr. 624/24). Eser, İbnü'l-Medîni'ye ait üç ayrı ilel kitabının hulâsası mahiyetindedir. 2. *Tesmiyetü evlâdi'l-aşere ve gayrihim min aşhâbi Resûlillâh*. Yazma nüshası Zâhiriyye Kütüphanesi'ndedir (Mecmua, nr. 27/3). 3. *Ârâ'ü İbni'l-Medîni fi'ulemâ'il-Basra ellezîne vaşafeyhüm Yahyâ b. Ma'in bi'l-Kaderiyye*. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde (III. Ahmed, nr. 624/21) bir yazması bulunan eser, Zâhiriyye Kütüphanesi'nde (Mecmua, nr. 40/9) *Mesâ'il* adıyla yer almaktadır. Muhammed b. Osman b. Ebû Sey-

be'nin İbnü'l-Medîni'ye yönelttiği cerh ve ta'dil'e dair soruları, Muvaffak b. Abdullah b. Abdülkâdir Sü'âlâtü Muhammed b. 'Osmân b. Ebî Şeybe li-'Alî b. el-Medîni adıyla Riyad'da yayımlanmıştır (1984).

Abdülkâhir el-Bağdâdî İbnü'l-Medîni'nin cerh ve ta'dil imamlarından olduğunu ve bu konuda çok eser kaleme aldığını kaydettikten sonra ona ait on üç kitabın adını sıralar (bk. *Uşûlü'd-dîn*, s. 313). Bağdatlı İsmâil Paşa da ona nisbet ettiği yetmiş dört eserin ismini zikreder (bk. *İzâhu'l-meknûn*, I, 38-47). Hepsinin adı "ahbârü" kelimesiyle başlayan bu kitaplar hadis, siyer ve çeşitli şahısların biyografisi ile yer, şehir, ülke, bazı kabile ve aile tarihleri ve Abbâsî Devleti'nin tarihi hakkındadır. Adlarından anlaşıldığına göre kitapların çoğu sahalarında ilk defa kaleme alınmıştır.

İbnü'l-Medîni'nin bugün mevcut olmayan eserlerinin muhtevası, ikinci elden kaynaklar vasıtasıyla kısmen de olsa günümüze intikal etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 308; Ukaylî, *ed-Du'a-fâ'ü'l-kebir* (nşr. Abdülmu'tî Emîn Kal'acı), Beyrut 1404/1984, III, 235-240; *el-Cerh ve'ta'dil*, VI, 193-194; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, Beyrut 1398/1978, s. 322; Hâkim en-Nisâbü'rî, *Ma'rifetü 'ulûm'l-hadis* (nşr. Seyyid Muazzam Hüseyin), Haydarâbâd 1935 — Medine 1397/1977, s. 52, 107, 108, 110, 254; Bağdâdî, *Uşûlü'd-dîn*, s. 313; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XI, 458-473; *Tabakâtü'l-Hanâbile*, I, 225-228; İbnü's-Salâh, *Ullümü'l-hadis*, Halep 1386/1966, s. 95; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 138-141; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 428-429; a.mlf., *A'lamü'n-nübelâ**, XI, 41-60; Sübkî, *Tabakât*, II, 145-148; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, V, 174; VII, 349-357; IX, 54; *Keşfü'z-zunûn*, I, 76, 87, 382; *İzâhu'l-meknûn*, I, 38-47; Sezgin, *GAS*, I, 108.

M. Ali SÖNMEZ

ALİ b. MEYMÜN

(علي بن ميمون)

Ali b. Meymün b. Ebî Bekr
el-İdrîsî el-Mağribî
(ö. 917/1511)**Şâzeliyye tarikatına mensup
Kuzey Afrikalı
meşhur sûfi.**

854'te (1450) Kuzey Afrika'nın Gumâre bölgesinde doğdu. Aslen Berberî olmakla birlikte kaynaklarda Hasenî-şerîf bir aileden geldiği söylenmektedir. Nitekim menâkıbını yazan müridi Ulvân el-Hamevî onu *seyyid** ve *şerîf** olarak tanır.

Ali b. Meymün gençliğinde ailesinin yanından ayrılarak Fas'a gitti. Orada Ebû Zeyd Abdurrahman el-Hamîdî'den Mâlikî fıkıhı ve diğer İslâmî ilimleri okudu. Ayrıca matematik ve gramer öğrendi. Bir süre kadılık yaptıktan sonra, XV. yüzyılın ikinci yarısında Kuzey Afrika'nın sahil şeridindeki istilâsını genişletmek isteyen Portekizliler'e karşı cihada katılmak üzere memleketine döndü. Yapılan savaşlara aktif olarak katıldı. Hz. Peygamber'in sünnetinin ciddi bir şekilde çiğnendiğini söylediği için bölge kabileleriyle arası açıldı ve çeşitli suçlamalar yüzünden mahkûm edildi. Hapishanede kendisini görmeye gelen vali ve sultana bir Berberî olarak şer'î konular da böyle sert konuşmasının tabiatı gereği olduğunu söyleyince serbest bırakıldı. Mağrib'de yaygın olan "fisk u fücûr" a daha fazla tahammül edemeyeceğini söyleyip babasının iznini alarak Doğu'ya gitmek üzere memleketini terketti. Ancak yıllar sonra Suriye'de müridi Ulvân el-Hamevî'ye Meşrik'tan daha uygun dinî ortama sahip olan Mağrib'i özlediğini söyleyecektir.

Ali b. Meymün önce İspanyol akınlılarının tehdidi altında bulunan Kuzey Afrika'yı dolaştı. Bu yıllarda Kuzey Afrika özellikle Hafsî Sultanı Mevlây Osman'ın ölümünden sonra (1448) siyasî karışıklıklar içindeydi. Bölgedeki zor şartlar her türlü bâtıl itikadın yayılmasına uygun bir zemin hazırlamıştı. Ali b. Meymün bu bâtıl itikadlara karşı giriştiği mücadeleyi kararlı bir şekilde sürdürdü. Bu bölgede yaptığı seyahatler sırasında cihada öncülük eden sûfilerle karşılaştı ve onları yakından tanıma imkânını buldu. Kendisine fikhî bir mesele danışan bir kadına tavsiyede bulunmaktan çekinmesini tasavvufî hayata adım atmanın ilk işareti sayan Ali b. Meymün bu hadiseden sonra fakihlik makamından giderek uzaklaştı ve tasavvufa yöneldi. Güneybatı Tunus'un Nifvâze vahası Tüzer kasabasında Şazeli şeyhi Ahmed b. Muhammed et-Tebbâsî'ye (ed-Debbâsî) intisap etti. Dört ay sonra sülûk*ünü tamamlayıp Doğu'ya gitmek üzere yola çıktı. Hac dönüşü Suriye'ye geldi. Daha sonra Lübnan köylerini dolaşıp Safed'e gitti, oradan Beyrut'a geçti. Burada, müridi ve halifesi olacak Muhammed b. Arrâk ile karşılaştı. Aralarında Ulvân el-Hamevî'nin de bulunduğu bazı müridleriyle II. Bayezid devrinde Anadolu'ya geldi. Altı yıl kadar Bursa'da kalan Ali b. Meymün'un Anadolu ve Bursa'daki

faaliyetleri hakkında kendi eserlerinde ve çağdaşı Osmanlı kaynaklarında bilgi yoktur. Yalnız Taşköprizâde eş-Şakâ'î-ku'n-nu'mânîyye'de, Bursa'da faaliyet gösteren halifesi Şeyh Abdurrahman ile Şeyh Abdurrahman'ın müridlerine yetişen Şeyh Abdülmü'min'den bahseder.

Anadolu'dan Suriye'ye döndükten sonra (1505) şöhreti daha da artan Ali b. Meymün ertesi yıl İbnü'l-Arabî'nin kabrinin bulunduğu Sâlihiye bölgesine gitti. Burada verdiği derslere dört Sünnî mezhebin ileri gelen kadı ve müftüleri devam etti. Sâlihiye'de dört yıl kaldıktan sonra müridi Muhammed b. Arrâk'ın tavsiyesiyle Beyrut yakınlarında Mecdel Maûş adlı bir köye yerleşti ve orada vefat etti (Cemâziyelâhîr 917/Eylül 1511). Önde gelen müridlerinden Ulvân el-Hamevî onun hakkında Müclî'l-ḥüzûn 'a-nî'l-maḥzûn fî menâkıbî's-şeyḥ 'Alî b. Meymûn adlı bir menâkıbnâme kaleme almıştır.

Bir Mısır tarikatı olan Şazeliyye'ye mensup bulunan Ali b. Meymün'un tasavvuf anlayışı Mısır Şazeliliği'nden oldukça farklı özelliklere sahiptir. Mısır Şazeliliği'nin zengin ve debdeli tarikat geleneklerine sahip olmasına karşılık Ali b. Meymün'un temsil ettiği Doğu (Suriye) Şazeliliği zühd ve takvâya önem verir. O, Suriye ve Anadolu'da Şazeliliğin değil klasik Sünnî tasavvufunun bir temsilcisi olarak faaliyet göstermiştir.

Ali b. Meymün'a göre, mürid tasavvufî eserlerle meşgul olmayıp doğrudan doğruya şeyhinden feyiz almalıdır. Nitekim halifesi İbn Arrâk'ın müridlerini irşad etmek için yirmi dört risâle kaleme aldığını duyunca yazdığı şeyleri yanına alarak derhal Dimaşk'a gelmesini emretmiş, tasavvufun temel kuralları ve ahlâkî nasihatler dışında yazdığı her şeyi imha ettirmişti. İbnü'l-Arabî'ye son derece bağlı olan Ali b. Meymün onu savunma gayesiyle Tenzihü's-şiddik 'an vaşfi'z-zindik (İzâhu'l-meknûn, I, 329) adlı bir risâle kaleme almıştır. Ancak müridlerine İbnü'l-Arabî'nin eserlerini tavsiye ettiğine dair hiçbir bilgi yoktur. Birçok mutasavvıf gibi o da keramet gösterilmesini tasvip etmez. Nitekim meşhur müridlerinden Arefe el-Kayrevânî'yi keramet gösterdiği için halka*sından uzaklaştırmıştır. Ayrıca şer'î ilimlerdeki otoritesine dayanarak "fâsîd ve fâsik" ulemâyı tenkit etmekten hiç çekinmemiştir. Devrin Dimaşk Hanevî müftüsü Muhammed b. Ramazan ile Mâlikî müf-

tüsü ve Mescid-i Emevî'nin kelâm hocası Abdünnebi'nin makamlarını terk ederek ona intisap etmeleri, Hanevî ulemâsından Ahmed b. Sultan'ı dine aykırı bazı tutum ve davranışlarından dolayı Hicaz'a gitmeye mecbur bırakması, Ali b. Meymün'un güçlü ve nüfuzlu bir şahsiyete sahip olduğunu göstermektedir. Zebîdî, İthâfû'l-aşfiyâ'da Ali b. Meymün'a Havâtiriyye adlı bir tarikat nisbet ederek Şazeliyye'nin Medyenîyye kolunun kurucusu Ebû Medyen el-Mağribî'ye (ö. 873/1468-69) ulaşan silsilesini zikreder. Müridlerinden Muhammed b. Arrâk onun görüşlerinin tesiri altında Arrâkıyye, Ulvân el-Hamevî de Ulvânîyye adlı tarikatları kurmuşlardır.

Eserleri. 1. *Beyânü gurbetü'l-İslâm*. Doğu ve batı İslâm dünyaları arasındaki dinî, sosyal, kültürel farklılıklar üzerinde duran eser ilk defa müsteşrik I. Goldziher'in dikkatini çekmiş ve geniş bir makale ile ilim âleminde tanıtılmıştır (bk. ZDMG, s. 293-300). Eser Ali b. Meymün'un bazı risâleleriyle birlikte Suriye'de Zâhiriyye Kütüphanesi'nde ve Kahire'de Dârü'l-kütübü'l-Misriyye'de bulunmaktadır. 2. *Tenzihü's-şiddik 'an vaşfi'z-zindik*. İbnü'l-Arabî'yi savunan eser on kadar risâleyle birlikte Fas'ta Hizânetü'r-Rabat'ta (Evkaf, nr. 95) bulunmaktadır. *Mevâhibü'r-rahmân fî keşfi 'avrâtî's-şeytân ve Mebâdî'ü's-salâkîn ilâ maḥâmâtü'l-'arîfin* adlı iki risâlesi de Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Şehid Ali Paşa, nr. 2835, vr. 101-111).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Tolun, *Müfâkehettü'l-hillân fî havâdisi'z-zamân*, Kahire 1962-64, I, 328; Taşköprizâde, *Şakâ'îk* (nşr. Ahmed Subhi Furat), İstanbul 1405/1985, s. 352, 542, 543, 548; Mecdî, *Şakâik Tercümesi*, s. 357-358, 359, 377, 489, 523; Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire* (nşr. Cebrâil S. Cebbûr), Beyrut 1979, I, 271-278; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VIII, 81-84; Zebîdî, *İthâfû's-sâde*, s. 187; Nebhânî, *Kerâmâtü'l-evliyâ*, II, 188-190; *İzâhu'l-meknûn*, I, 329; Brockelmann, *GAL*, II, 152; a.m.f., "Alî b. Maymûn", *El²* (İng.), I, 388; *İzâhu'l-meknûn*, I, 329; J. S. Trimmingham, *The Sufi Orders in Islam*, Oxford 1971, s. 89-90; I. Goldziher, "Alî b. Mejmûn al-Mağribî und sein Sittenspiegel des Ostlichen Islam-Ein Beitrag zur Kulturgeschichte", *ZDMG*, sy. 28 (1874), s. 293-330; M. Vinter, "Sheikh 'Alî İbn Maymun and Syrian Sufism in the Sixteen Century", *IOS*, sy. 7 (1977), s. 281-308; Ziriklî, *el-A'îlâm*, V, 27.

NİHAT AZAMAT

ALİ b. MUFADDAL

(bk. İBNÜ'L-MUFADDAL).